

הרבנות הראשית - האם לצפות?

לליבת מערך הכשרות הממלכתי אל מול מגמת ההפרטה

הרב רפי יוחאי

"אם שאלת כבוד הרבנות היא שאלה חשובה בחיינו הכלליים, גם בארצות הגולה ובכל הזמנים - על אחת כמה וכמה כי שאלה זו דורשת תשומת לב מיוחדת פה בארצנו ובימינו. בזמננו זה ובתקופה זו שאנו חיים בה, ימי התסיסה של התחיה הלאומית, הרי שאלת הרבנות היא ממש שאלת החיים לאומתנו. אין אנו יכולים לצייר לנו אופן של תחיה לאומית גמורה ומתוקנת בארצנו, אם זה החלק החשוב של העבודה הלאומית המסור בידי הרבנות לא ישוכלל ולא ישופר על ידי תחיה ניכרת. ותחית הרבנות, זאת אומרת: החזרת כבוד הרבנות - הלא זהו הד קול הנבואה המובטחת: "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחילה" (ישעיה א, כ"ו). הרבה פנים יש להרבנות, וכולם צריכים שפור ותיקון בסדרי התחיה הלאומית ההולכים ומתפתחים לפנינו...."

"העבודה לתחיית האומה בארצה מצד הקודש שבה **והסיוע מצד הרבנות לכל דבר מעשי כללי שיש בו משום תיקון של צבור באמונת רוח ואהבת אמת** - תגלה ותפרסם את הוד קדושת הרבנות ואת יפעת כבודה, ועוד הפעם ידע ישראל כי אנשי קודש הם רבניו אשר דבר ה' בפייהם. הסדור החברתי של הרבנות מוכרח להיות על ידי ארגון תדירי בכתב ובעל פה, על ידי אסיפות ועיתונות, וקשר הדדי תמידי מוכרח להיות להרבנות עם כל כח פועל בחיים בארץ...." (מתוך מאמר "כבוד הרבנות" לראי"ה קוק זצוק"ל)

מילים אלו מתמצות בין היתר את הקשר ההדוק שבין שיבת ציון לצורך בארגון **מוסדות יעילים וראויים ע"י השלטון ובכלל זה הרבנות הראשית לישראל**, על מנת להשתלב בהסדרת אורחות החיים המעשיים הנדרשים במדינה מתוקנת המאמצת לעצמה את היהדות כחלק מזמותה. כל זאת מתוך הארת פנים והנהגה רוחנית הלוקחת אחריות על העם היושב בציון.

מערך כשרות ממלכתי כמו כל שרות ציבורי אחר הניתן על ידי מוסדות המדינה, מצריך באופן טבעי קיומם של נהלים אחידים, שקיפות, אסדרה בפעולות שבסמכותו כל זאת לצורך מתן שירות אמין ויעיל הממלא את ייעודו.

לאחרונה גואה הביקורת על מערך הכשרות הארצי כאשר חלק מהטענות נגזרות מחוסר אסדרה מתאימה, היעדר כלים וסמכויות מתאימים והצורך לבטל את הזיקה בין המשגיח

למושג הנמצא בניגוד עניינים מובנה אשר עשוי להשפיע על רמת הכשרות לצד היעדר תחרות מספקת בין נותני ההכשר העשוי להוריד את רמת השירות כמו הכבדת עלותו.

כחלק מהפתרון הוצע על ידי גורמים מסוימים לבצע הפרטה של הכשרות תוך הגברת התחרותיות בין נותני ההכשר כך שבסופו של דבר ה"טוב ינצח", כל זאת תוך העלאת רמת השירות והפחתת עלותו. יחד עם זאת, נושא זה נבחן לעומק על ידי הועדה המייעצת לבחינת מערך הכשרות הארצי בישראל תשע"ז מטעם הרב הראשי לישראל הרה"ג דוד לאו שליט"א ולהלן מסקנתה **בתחום זה** ברוח הדברים שנכתבו:

מי הוא בד"צ?

נכון להיום, לא קיימת כל הסדרה בנוגע לפעילותם של גופי ההשגחה פרטיים. בכלל זאת, אין כל קריטריון מי ראשי להציג עצמו כבד"צ או כגוף השגחה אופרטיבי, מהי רמת הניסיון והמומחיות הנדרשים מגוף זה בתחום הכשרות, נהלי הכשרות שעל פיהם פועל אותו גוף, היקף הפיקוח על בתי העסק, גובה התשלום הנדרש על ידי גוף זה בעד שירותי הכשרות וכיוצא באלו. גם לא מתקיים כל פיקוח מטעם גורם ממשלתי על התנהלותם. לצד גופים ידועים כבעלי מומחיות בתחום הכשרות ואשר אכן מעניקים ערך מוסף לרמת הכשרות בבית העסק, בין באמצעות הקפדה על חומרות הלכתיות מסוימות ובין באמצעות פיקוח הדוק יותר על בית העסק, פועלים גופים "קיקיוניים" המכנים עצמם בד"צים, שלא ברור מי עומד מאחוריהם, מהו ניסיונו בתחום הכשרות, מהם נהלי הכשרות הנדרשים על ידם מעבר לנהלי הרבנות המקומית ומהי מתכונת הפיקוח וההשגחה שהוא מנהל בבתי העסק. **למרבה הצער, קיימים גם גופים שפעילותם, לכאורה, נובעת בעיקר מאינטרסים מסחריים, ואשר אין מאחורי אישור הכשרות המוצג מטעמם בבית העסק, ולא כלום.**

הפרטה מול אחריות ציבורית

במנעד האפשרויות לניהול מערך הכשרות קיימים שני מודלים המהווים נקודות קצה מכאן ומכאן. מחד, קיים מודל של הפרטה מלאה כדוגמת גופי הכשרות הפרטיים בחו"ל, לגביהם לרוב לא קיימת כל הסדרה חקיקתית. גופי כשרות אלו הינם פרטיים לחלוטין וללא רגולאציה. גוף הכשרות הפרטי הוא שקובע את הכללים למתן הכשר, הוא שמעניק את אישור הכשרות למוצר או לבית העסק, וכמובן כלל הגורמים מטעמו שמפקדים על השגחה ופיקוח על הכשרות בבית העסק הם גורמים פרטיים לחלוטין. בין גופי הכשרות קיימת תחרות מלאה על מכלול של היבטים ובכלל זה, הסכום המשולם בעד מתן הכשרות למוצר או לבית העסק. בית העסק הוא שבוחר מאיזה גוף לקבל שירותי כשרות.

מנגד, קיים מודל לניהול מערך הכשרות המופקד כולו בידיים ציבוריות ללא כל הפרטה.

מודל זה קיים לכאורה בארץ במועצות דתיות בודדות המעסיקות במישרין את משגיחי הכשרות, כך שכל תהליך מתן ההכשר מופקד בידי גורמים שהנם חלק מן המערכת הציבורית. אמנם בתווך קיימת גם הצעה לרגולאציה חלקית. למותר לציין שכיום הצגת בית אוכל ככשר באמצעות גוף פרטי ללא קיומה של השגחה ותעודת הכשר מרבנות מוסמכת מהווה עבירה על החוק.

האם ההפרטה אכן תועיל לכשרות?

בחינה מעמיקה של אפשרות ההפרטה מובילה למסקנה כי יישומה עשוי אולי לתת מענה לחלק מסויים מן הקשיים, אולם במקביל, הוא עשוי ליצור כשלים חדשים מסוג אחר משמעותיים לא פחות.

נוכח מאפייני תחום הכשרות, ובהתחשב בכך שעיקר רגולציית הכשרות מתמקד בתהליך הפיקוח הכשרותי שמקיים תאגיד הכשרות על בית העסק, ניהול רגולציה על גופי פרטיים עשוי להיתקל בקשיים של ממש. קשיים אלו מתחדדים בהיעדר כלים וחקיקה מתאימים.

האינטרסים של גוף הכשרות הפרטי

יש לזכור, כי התנהלות על פי האינטרס המסחרי, עשויה להוביל תאגיד כשרות לשאוף להגדיל עד כמה שניתן את חוג לקוחותיו כדי להשיא את רווחיו, תוך הפחתה, עד כמה שניתן, מדרישות הכשרות כלפי בית העסק. קיים חשש שגוף כשרות ישקול עד כמה להקפיד על נהלי הכשרות על מנת שלא לגרום לבית העסק להחליף גוף כשרות. זאת, בטרם הזכרנו את החשש שגוף כשרות יימנע מנקיטת צעד של הסרת תעודת ההכשר מבית עסק שמשמעותה איבוד לקוח ויצירת שם של גוף מחמיר בקרב בתי העסק.

כשרות לא ניתנת בהכרח להיבדק במעבדה

בהינתן מאפייני תחום הכשרות המתמקד בתהליך ייצור המזון ולא במוצר עצמו, יקשה על הרגולאטור לעקוב אחר התנהלות גופי הכשרות הפרטיים ולהבטיח שמושקעות על ידי גוף הכשרות הפרטי התשומות הנדרשות לצורך הבטחת כשרות המוצר. אם ניתן היה לעמוד על כשרות המוצר על פי בדיקת המוצר המוגמר, כגון באמצעות בדיקת מעבדה, הרי שעצם קיום בדיקה זו גם אם באופן מדגמי על ידי הרגולאטור, היה יכול ליצור הרתעה מספקת ולהגביר את הסיכוי שיושקעו במוצר התשומות הנדרשות על מנת להבטיח את כשרותו, אולם לא כך הם פני הדברים כאמור. **הפרטת הכשרות עשויה להביא להכשלת הציבור בתחום הכשרות.**

על מה ניתן לוותר בכדי להוזיל את הכשרות

על מנת להבטיח את כשרות המוצר ובשים לב למאפייני תחום הכשרות, גם אם נצדד בהפרטת הכשרת, לא ניתן, להותיר בידי גופי הכשרות הפרטיים את שיקול הדעת לעניין היקף שעות בקרת הכשרות הנדרש בכל בית עסק, על פי מאפייניו, אלא על הרבנות הראשית לקבוע היקף מינימאלי.

פועל יוצא מכך הוא שלא עשויה להיווצר תחרות של ממש בין גופי הכשרות הפרטיים. בהינתן שכאמור לא יכולה להתקיים תחרות בין גופי הכשרות על מרכיב היקף זמן בקרת הכשרות, בהנחה שלעניין כשרות בסיסית ממילא גופי הכשרות לא יגדילו את היקף שעות הבקרה מעבר למינימום הנדרש, ובהתחשב בכך שממילא שכרם הממוצע של משגיחי הכשרות הינו מהנמוכים במשק, לא ברור מה תהיה תרומת פתיחתו של שוק הכשרות הבסיסית לתחרות, בעוד חסרונות המהלך די צפויים מראש.

יש לזכור כי תחום הכשרות מורכב משלושה נדבכים מרכזיים. הראשון, קביעת הכללים לפיהם ניתנת הכשרות, השני, יישום הכללים שפורטו בפועל בבית העסק, לרבות אמצעי הפיקוח שנועד להבטיח את היישום, והשלישי, מתן תעודת הכשר שמשקפת את יישום הכללים.

הסוגיה העומדת לבחינה, בין היתר, הינה האם ההליך הנוגע ליישום כללי הכשרות יופרט, ותתקיים עליו רגולציה, או שמא שיקול הדעת לגביו ייוותר בידי גורמים ציבוריים-שלטוניים. לצורך כך, יש לעמוד על רכיבי הנדבך השני הנזכר לעיל, המתייחס כאמור לפיקוח על יישום כללי הכשרות. הרכיב האחד, הוא משאבי הזמן הנדרש לפיקוח, הרכיב השני, הוא בעלי התפקידים שיעסקו בפיקוח – כשירותם והתאמתם, הרכיב השלישי, הוא אופן ביצוע הפיקוח לרבות רמת השירותיות – קרי גישה הכוללת נכונות ומאמץ לתת שירות מקצועי ואדיב, הרכיב הרביעי, הוא עלות הפיקוח לשעת עבודה.

ההפרטה כקטליזטור לייקור עלויות הכשרות

פועל יוצא מן האמור, הוא שהפרטת מערך הכשרות עשויה לייקר את שירותי הכשרות ולא להוזילם, הואיל ובהתאם לחלופה זו יאלצו בתי העסק לשאת לא רק בעלות שכרם של משגיחי הכשרות שיועסקו על ידי תאגידי הכשרות הפרטיים אלא גם בעלות הפעלת המנגנון בכללותו שמעבר לכך אדם תפעולי, יצטרך להעסיק בעלי תפקידים בעלי מומחיות הלכתית בתחום הכשרות, גורמים שיפקחו על משגיחי הכשרות, עובדי אדמיניסטרציה, וזאת מבלי להזכיר את היות תאגיד זה פועל למטרת רווח, או למצער תאגיד שצריך לשאת עצמו מבחינה כלכלית. במקרים מסוימים אף עשויים לצוץ "מומחים" ו"יועצים" שונים המתיימרים לחוות דעתם לגבי גופים אחרים תוך ניצול

הבלבול בקרב הציבור באשר לרמת הגופים הפועלים בתחום זה, כל זאת בעל מנת לקבל שכר ולעיתים אף מתוך בניה על חורבן זולתם וד"ל.

האינטרסים הסמויים של עמותות ללא כוונת רווח

אמנם יש בהצעה לקבוע את מעמדם של גופי הכשרות הפרטיים כמוסד ללא כוונת רווח ככדי להקהות את החשש להעדפת האינטרס המסחרי על פני שיקולי הכשרות ואיכותה, אולם, יש לזכור שאף מלכ"ר, גם אם אינו מחלק רווחיו בין בעלי המניות, מבקש להגדיל את רווחיו, וזאת לצורך העלאת שכרם של מנהליו ועובדיו ועל מנת להחזיק עצמו.

בנוסף, הפרטת הכשרות באמצעות גופים פרטיים, עלולה ליצור ניגוד עניינים בתוך מערך הכשרות. כך, לגופים הפרטיים יהיה אינטרס לשמר את בתי העסק שהתקשרו עמם, ולא לעודד את עובדי הכשרות המועסקים על ידם לחשוף כשלים בתחום הכשרות אשר עשויים להביא להסרת תעודת ההכשר ולאיבוד לקוחות.

מסקרים שנערכו בעבר עולה כי קרוב ל-80% מכלל האוכלוסייה בארץ צורך מזון כשר, בין אם מסיבות דתיות ובין אם מסיבות כלכליות או אחרות. **בסופו של יום, ויחד עם כל הביקורת על המערך המבני, רוב האוכלוסייה סומכת את דעתה על כך שהכשרות הניתנת על ידי הרבנות ורמתה מספקת** ועל כן הפקרת המערך לגורמים פרטיים הפועלים על פי קריטריונים אישיים ללא בקרה ועל פי שיטת השגחה חייכנית על חשבון שמירת כללי הכשרות לא בהכרח תיטיב עם הציבור המבקש בסך הכל לצאת מביתו ולרכוש מזון כשר ללא שיידרש ממנו בכל רגע נתון לבצע מחקר והשתלמות לגבי רמת הכשרות של בית העסק או המוצר אותו הוא פוגש.

בהקשר זה, חשוב לציין כי במציאות שבה חלק ניכר מגופי הכשרות השונים בחו"ל עשויים להקל בבישולי עכו"ם, אפיית עכו"ם, פת עכו"ם, חלב עכו"ם ניגר, איסור חדש ועוד, ובהיעדר חיוב מצוות התלויות בארץ בחו"ל, כל שנשאר לבדוק הוא חוסר הימצאותם של רכיבים מן החי ומן הגפן במוצרי הצריכה ללא הכשר, מציאות זו מאפשרת גישה סבלנית "לסיום התחרות" ולמציאת גוף הכשרות אשר יתן את שירותיו האיכותיים בעלות הנמוכה ביותר. מה שאין כן במקומנו אנו, בה חלה חובת קיום מצוות התלויות בארץ, קיימת הקפדה על בישולי ישראל, אפיית ישראל, חלב ישראל איסור חדש וכדו', הרי שקיים חשש שמשך זמן ההמתנה לסיימה של התחרות יפגע ברמת הכשרות בבחינת "מעוות לא יוכל לתקון".

האם לצפות לשיפור מערך הכשרות? – כן. האם לצפות להפקדת האחראיות למתן השירות בידי גורמים פרטיים כפתרון כולל – לא!